

ЗМІНИ В АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ УСТРОЇ ТА УПРАВЛІНСЬКІЙ СФЕРІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 60-70-х РОКАХ XVIII ст.

Мурашко Б., студент групи Ю-75

Роботу виконано в рамках держбюджетної теми №108.01.03.06-08 - *“Історичні етапи заселення і формування державних структур на території Північно-Східної України (з давніх часів до кінця 18 ст.)”*.

Починаючи з 60-х рр. XVIII ст. в Російській імперії відбуваються значні перетворення в адміністративно-територіальній та управлінській сферах, зокрема судовій.

Саме з цього періоду Росія веде більш рішучий наступ на залишки політичної автономії України. У 1764 р. скасована посада гетьмана. Управління Україною передається відновленій Малоросійській колегії (1764-1786) на чолі з президентом-генералом П.О.Румянцевим-Задунайським. Територія України була поділена на дві губернії (Слобідську та Новоросійську), на чолі яких стояли губернатори. З 1765 р. були закриті загальноукраїнські установи - військові (генеральні) канцелярія та суд. У 1775 р. ліквідується Запорізька Січ.

Українській козацькій старшині було компенсовано втрату політичної автономії новими земельними пожалуваннями, остаточним закріпленням за нею феодално залежних селян та обіцянками зрівняти її у правах з російським дворянством.

Але багатомільйонна маса кріпосних селян залишилася у надзвичайно складному становищі і не мала права звертатися до державних судів. Поміщик своєю владою міг віддавати селян в арештантські роти терміном до 6 місяців, в робочі будинки - до 3 місяців, арештовувати до 2 місяців, карати різками до 40 ударів, віддавати в рекрути або засилати до Сибіру.

У 1781 р. в Україні скасовано старий адміністративно-територіальний поділ на полки, замість яких створено 10 регулярних кавалерійських полків, що у 1784 р. перейменовані на карабінерії; відбувається поділ територій на намісництва. З 1782 р. на українські землі було розповсюджене *“Учреждение о губерниях”* з загальноросійськими установами та чиновниками. Вільні козаки були прирівняні до різновиду державних селян, а старшина злилася з російським дворянством.

У 1796 р. починається нова серія територіально-адміністративних реформ. Указом *“Про новий поділ на губернії”* намісництва були

ліквідовані. Харківське намісництво знову перетворено на Слобідсько-Українську губернію. До Малоросійської губернії, адміністративним центром якої став Чернігів, увійшли Чернігівське, Новгород-Сіверське, частина Київського та Катеринославського намісництв. Пізніше, у 1802 р. Малоросійську губернію поділено на Чернігівську й Полтавську.

Система центрального та обласного суду і управління, що існувала до реформи 1775 р., не була результатом добре продуманого плану, а створювалася послідовниками Петра I шляхом часткових перетворень, покликаних державою спростити та здешевити державний апарат та підвищити ефективність його діяльності. Суспільство розуміло незадоволення такої організації, й саме тому питання про необхідність реорганізації піднімалося не один раз у 40-60-х рр. XVIII ст.

Однією з проблем було становище селян у країні. Після маніфесту від 18 лютого 1762 р., яким дворяни звільнялися від обов'язкової державної служби, селяни теж сподівалися на прийняття такого закону, який звільнив би і їх від обов'язкової роботи на дворян. Але Катерина II була зобов'язана саме дворянам тим, що отримала престол, і тому не могла дозволити собі звільнити селян. Вона зберегла право поміщиків на своїх селян.

Це призвело до такого незадоволення селян, яке доводилося придушувати силою. Вони, у свою чергу, відповідали на це втечами до Польщі. Втеч було так багато, що цей факт став дуже турбувати уряд. Навіть однією з причин розподілу Польщі було бажання російського уряду знищити ту область, де переховувалися втікачі². Окремі заходи, такі як амністія для тих, хто повернеться на батьківщину, або відсилення до Польщі військових команд, не допомагали. Необхідні були не окремі, а загальні заходи³.

В умовах чисельних селянських повстань самодержавство не могло залишати без змін і статус державного селянства, також зацікавленого в спеціальному управлінні та судочинстві.

У 1763 р. була проведена реформа Сенату, викликана тим, що серйозні недоліки його діяльності у галузі правосуддя були сконцентровані в неякісній внутрішній організації. Продовжена ця реформа Маніфестом про розподіл Сенату на департаменти та встановлення штатів різним присутственным місцям.

Цим законом всі справи, що підлягали компетенції Сенату, розподілялися між новоствореними департаментами. Наприклад, третій Санкт-Петербурзький департамент займався "окраїнними" справами, тобто тими, що поступали з Малоросії, Естляндії, Ліфляндії, а також

університетськими. Цей департамент виконував функції адміністративно-судової установи. Другий департамент мав виключне значення судової установи, оскільки до його компетенції входили апеляційні справи, справи по Юстиц- та Вотчинній колегіям, Судному Наказу, сищиковим, слідчим справам і Експедиції по колодникам .

Реорганізація Сенату стала відправним пунктом реорганізації судово-адміністративного апарату, проведеної в останній чверті XVIII ст. Завершений процес оформлення станів вимагав створення особливих правових режимів для них. Стан дворян був незадоволений відведеною йому роллю в управлінні, вважаючи її недостатньою. Дворяни вимагали розширити свою участь в місцевому управлінні, надати самостійність у справах місцевого господарства, бажали створення виборних дворянських судів.

Міщани, у свою чергу, шукали юридичного захисту від утисків дворян. Уряд, зацікавлений у розвитку торгівлі та промисловості, повинен був опікуватися цією групою населення, яка потребувала певної самостійності і вимагала створення особливих судів для міщан.

Усі ці станові вимоги знайшли відображення в петиціях, наказах та інших матеріалах, що поступали до законодавчої комісії 1767 р., скликаної Катериною II, яка зрозуміла необхідність реформування судової системи та управління, згідно з Маніфестом від 1766 р.

¹ *Ерошкин Н.П.* История государственных учреждений дореволюционной России. - М.: Изд-во "Высшая школа", 1968. - С.145.

² *Любавский М.К.* История царствования Екатерины II. Курс, читанный в Императорском Московском университете весной 1911 года. - Санкт-Петербург, 2001. - 256 с. - С.62.

³ Там же. - С.62.

⁴ *Ефремова Н.Н.* Судостроительство России в XVIII - первой половине XIX в. (историко-правовое исследование). - М.: "Наука", 1993. - С.96-98.

Дегтярьов С.І., асистент